

1. *Бразгуноў, А. У.* Перакладная белетрыстыка Беларусі XV–XVI стагоддзяў / А. У. Бразгуноў. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 302 с.
2. *Жураўскі, А. І.* Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / А. І. Жураўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – Т. 1. – 372 с.
3. Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. Сложное предложение. – М. : Наука, 1979. – 462 с.
4. *Карский, Е. Ф.* Белорусы / Е. Ф. Карский. – Петроград : 12-я Гос. тип., 1921. – Т. 3. : Очерки словесности белорусского племени. 2. Старая западно-русская письменность. – 246 с.
5. *Карский, Е. Ф.* Белорусы / Е. Ф. Карский. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1956. – Т. 2 : Язык белорусского народа. Вып. 2 : Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке ; Вып. 3 : Очерки синтаксиса белорусского языка. – 518 с.
6. Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Сложноподчиненное предложение. – М. : Наука, 1973. – 390 с.
7. *Стеценко, А. Н.* Исторический синтаксис русского языка / А. Н. Стеценко. – М. : Высш. шк., 1972. – 360 с.

УДК 811.161.3'276.6:630

В. У. Русак (Мінск)

СТРУКТУРНА-ГРАМАТЫЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ
БЕЛАРУСКІХ ЛЕСАГАСПАДАРЧЫХ І ЛЕСАТЭХНІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

Апісанне фармальнай структуры тэрмінаў з'яўляецца традыцыйным кампанентам сучасных тэрміналагічных даследаванняў. Вывучэнне граматычнай структуры тэрмінаў дазваляе зрабіць высновы пра асаблівасці іх фарміравання і функцыянавання, вызначыць заканамернасці іх утварэння, што, безумоўна, мае вялікае значэнне для сістэматызацыі і ўпарадкавання галіновай тэрміналогіі. Мэта нашага даследавання – ахарактарызаваць структурна-граматычную арганізацыю беларускай тэрміналогіі лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці.

Паняцце структуры тэрміна ахарактарызуе знешнюю форму, г. зн. колькасць і часцінамоўную прыналежнасць кампанентаў, іх парадак і спосаб размяшчэння, тып сінтаксічнай мадэлі [2, с. 8]. Даследчык Б. М. Галавін прапанаваў агульную класіфікацыю тэрмінаў паводле марфалага-сінтаксічнай структуры і вылучыў два асноўныя тыпы тэрмінаў: тэрміны-словы і тэрміны-словазлучэнні [3, с. 70]. Беларуская лесагаспадарчая і лесатэхнічная тэрміналогія прадстаўлена як моналексемнымі адзінкамі (аднакампанентнымі тэрмінамі, тэрмінамі-словамі), так і полілексемнымі адзінкамі (тэрмінамі-словазлучэннямі, комплекснымі тэрмінамі).

Моналексемныя тэрміны, па назіраннях вучоных, «утвараюць паняццйнае ядро тэрміналогіі і з'яўляюцца базай для ўтварэння як іншых аднаслоўных, так і пераважнай большасці полілексемных тэрмінаў [5, с. 47]. Паводле граматычнай структуры моналексемныя тэрміны падзяляюцца на невытворныя, простыя вытворныя (афіксныя), складаныя (тэрміны-кампазіты) і складана-скорочаныя (абрэвіятуры).

У структурна-словаўтваральным плане невытворныя тэрміны – гэта словы, эквівалентныя кораню. Невытворныя лесагаспадарчыя і лесапрамысловыя тэрміны прадстаўлены як спрадвечна беларускімі найменнямі (*дрэва, корань, ствол, крона, кара, пень, лес*), так і запазычанымі лексэмамі: *акацыя, абрыс, візір* (ням.), *бусоль, марэна, пігмент* (фр.), *банітэт, арэал, камбій, гумус* (лац.).

Простыя вытворныя тэрміны – гэта найменні, утвораныя марфалагічным спосабам ад розных часцін мовы. У сістэме марфалагічнага словаўтварэння лесагаспадарчых і лесапрамысловых тэрмінаў прадуктыўнымі з'яўляюцца суфіксацыя і прэфіксацыя.

Суфіксальны спосаб прадстаўлены наступнымі найбольш пашыранымі словаўтваральнымі мадэлямі: аснова дзеяслова + суфікс *-нн(е)/-енн(е)/-энн(е)* (*аблясненне, абясцільванне, азеляненне, адмучванне, выветрыванне*); аснова дзеяслова + суфікс *-к(а)* (*выемка, захватка, надгрунтоўка, разгонка, разбіўка*); аснова дзеяслова + нулявы суфікс (*адхон, абрэз, знос, сцёк, стык*); аснова дзеяслова + суфікс *-льнік/нік* (*накапляльнік, напаўняльнік, накіравальнік, пераключальнік, сілкавальнік*); аснова дзеяслова + суфікс *-ін(а)/-ын(а)* (*вышчарбіна, задзірына, драпіна, трэшчына, шчыліна*); аснова прыметніка + суфікс *-асць* (*асветленасць, яркасць, эластычнасць, вільготнасць, сілавасць*); аснова назоўніка + суфікс *-к/-ок/-чык* (*вочкі, грабенчык, губка, сучок, кішэнька*); аснова назоўніка + суфікс *-нік/-няк* (*арэшнік, ельнік, алешнік, псінік, вярбняк, лязняк*); аснова прыметніка + суфікс *-ік* (*шкоднік, драўніннік, піловачнік*); аснова прыметніка + суфікс *-із(а)* (*крывізна, жаўцізна, рабізна*).

Прэфіксальны спосаб прадстаўлены наступнымі мадэлямі: аснова назоўніка + прэфікс *аўта-* (*аўтаблэктроўка, аўтагрэйдар, аўтагудранатар, аўтапоезд, аўтасчэпка, аўтатормаз*); аснова назоўніка + прэфікс *электра-* (*электравоз, электрарухавік, электрадэтанатар, электрацяга*); аснова назоўніка + прэфіксы *контр-/супраць-* (*контррэйка, супрацьгон*); аснова дзеяслова + прэфікс *не/неда-* і суфікс *-к(а)* (*недашліфоўка, непрафрэзероўка*).

Да аднаслоўных тэрмінаў адносяцца і складаныя найменні (тэрміны-кампазіты), утвораныя ў выніку камбінавання словаўтваральных элементаў. Зіфіксаваныя тэрміны-кампазіты ўтвораны наступнымі тыпамі:

- асноваскладаннем (дэрывацыя слоў адбываецца шляхам зліцця дзвюх і больш асноў): *аглапарытабетон, цэментагрунт, анемометр, піламатэрыял, лесахімія, рагахвост, сакарух, караслой, лесастэп, лаўравішня, лесатундра*;

- асноваскладаннем з суфіксацыяй (у тым ліку нулявой): *свечкамер, снегавал, лёдэрэз, шпаланоска, буралом, верхаводка, дрэвапрацоўка, цаікадзёр*;

• словаскладаннем (дэрывацыя адбываецца шляхам зліцця двух слоў у адно складанае слова без выкарыстання службовых марфем – інтэрфіксаў) *карчавальнік-збіральнік, блок-участак*.

Нязначную колькасць прааналізаваных тэрмінаў аб'ядноўвае падгрупа абрэвіятур, прадстаўленая двума іх відамі:

• складанаскарочанымі тэрмінамі: *генсхема* – генеральная схема, *лестрамгас* – лесапрамысловая гаспадарка, *лясгас* – лясная гаспадарка, *прамфінплан* – прамыслова-фінансавы план, *пластмасы* – пластычныя масы, *спецзоны* – спецыяльныя зоны, *спецпалосы* – спецыяльныя палосы, *санвысечка* – санітарная высечка, *рудстойка* – рудніковая стойка;

• ініцыяльнымі абрэвіятурамі: *САПРМ* – сістэма аўтаматызаванага праектавання мэблі, *ЛМ* – лесамацэрыял, *КЛМ* – круглы лесамацэрыял, *КТ* – клас таварнасці, *МГА* – матэрыяльна-грашовая ацэнка.

У сучасным мовазнаўстве выразна акрэслілася тэндэнцыя ўключэння ў склад тэрміналогіі розных часцін мовы. Прытрымліваючыся гэтай напямку, мы вылучаем у сферы функцыянавання беларускай лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі не толькі тэрміны-назоўнікі, але і тэрміны-дзеясловы, тэрміны-прыметнікі, тэрміны-дзеепрыметнікі.

Тэрміны-назоўнікі (тэрміны-субстантывы) у аналізуемай галіне складаюць пераважную большасць: *вяршыня, гніенне, засмолак, свердзел, ішчыстасць, ядловец, дэндрарый, рэлікт, балванка, брусок, лябёдка*. Як адзначаецца ў навуковай літаратуры, “пашыранасць назоўнікаў абумоўлена дамінаваннем у тэрміналогіі намінацыйнай і дэфініцыйнай функцый, рэалізацыі якіх спрыяе высокая ступень абстрагаванасці субстантываў на лексічным і граматычным узроўнях моўнай сістэмы” [5, с. 48].

Абсалютную перавагу маюць агульныя назоўнікі адзіночнага ліку і *Singularia tantum*: *адсорбцыя, балота, валежнік, габарыт, гіпс, дыфузія, дрэнаж*. У тых выпадках, калі ў якасці тэрмінаў выступаюць найменні груп разнастайных парод і рэчываў, у якасці рэестравых слоў падаюцца назоўнікі ў форме множнага ліку: *адсарбенты* ‘група штучных ці прыродных цем з развітой паверхняй, якая добра паглынае рэчывы з газаў ці раствораў’, *базальты* ‘магматычныя пароды’, *пігменты* ‘тонкія парашкі розных колераў’, *палімеры* ‘рэчывы, якія складаюцца з мноства манамераў’, *сланцы* ‘горныя пароды са слаістым размяшчэннем зрастанняў’.

Для выражэння працэсуальнасці выкарыстоўваюцца дзеясловы як носьбіты дынамічнага элементу, што абумоўлена самой функцыяй дадзенай часціны мовы – абазначэння працэсу: *абсякаць, абязлестіць, дэфармаваць, засячы, здрабніць, карабаціцца, перапілаваць, аблесіць, адраўнець, акорваць, акальцоўваць*. Сфера лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці звязана з рознымі тэхналагічнымі працэсамі, якія ўжываюцца пры доглядзе лесу, апрацоўцы драўніны і драўняных матэрыялаў для надання ім пэўных памераў, формы і якасці, а таксама для атрымання гатовых вырабаў. Таму дзеясловы “якія прадстаўляюць рэчаіснасць на яе дынамічным узроўні, называючы паняцці катэгорый працэсаў, з’яў, актыўных і неактыўных станаў” [6, с. 125], для дадзенай галіны вельмі актуальныя.

Аб’ектамі навуковага даследавання могуць быць не толькі прадметы і з’явы, але і іх якасці, уласцівасці, чым абумоўлена пэўная прадстаўленасць спецыяльнай лесатэхнічнай лексіцы тэрмінаў-прыметнікаў і тэрмінаў-дзеепрыметнікаў: *букавыя, вязаваы, хваёвыя, альховы, івавы, вярбовы, верба-пальмы, валакністы, сукаваты, лісцевы, хвалісты, абчэсаны, акораны, абдраны, рэліктавы*. Як і для іншых часцін мовы, для тэрмінаў-прыметнікаў важны ўлік словаўтваральнай матываванасці. Калі прыметнік утвараецца ад тэрміна-назоўніка, то ён захоўвае свае тэрміналагічныя уласцівасці і, на нашу думку, уяўляе сабой цалкам самастойны тэрмін.

Найбольш прадуктыўным у сучаснай лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі з’яўляецца сінтаксічны спосаб, пры якім новыя тэрміны ўзнікаюць шляхам стварэння словазлучэнняў. У залежнасці ад колькасці кампанентаў выдзяляюцца двухкампанентныя, трохкампанентныя, чатырхкампанентныя састаўныя тэрміны.

Выяўленыя тэрміны-словазлучэнні ў залежнасці ад сінтаксічнай структуры падзяляюцца на пэўныя мадэлі. Прадставім іх з дапамогай агульнавядомых літар-сімвалаў: S – назоўнік, A – прыметнік, Adv – прыслоўе, V – дзеяслоў, P – дзеепрыметнік. Ніжнія лічбавыя індэксы (1–6) адпавядаюць складам: 1 – назоўны, 2 – родны, ... 6 – месны. Сімвал * пазначае галоўнае ядро тэрміна-словазлучэння.

Самую шматлікую групу ў лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі складаюць двухкампанентныя тэрміны. У іх складзе адзін кампанент з’яўляецца галоўным, другі выступае ў залежнай пазіцыі. Можна вылучыць некалькі асноўных мадэлей.

Мадэль A←S*: двухкампанентныя атрыбутыўныя словазлучэнні, якія складаюцца з ядзернага кампанента, выражанага назоўнікам, і атрыбутыўнага элемента, выражанага прыметнікам; тып сувязі паміж кампанентамі – дыпасаванне; атрыбутыўны элемент знаходзіцца ў прэпазіцыі ў адносінах да ядзернага: *травяністая расліннасць, лясны фонд, нелясныя землі, спадчыльныя ўласцівасці*. Азначаемым звычайна з’яўляецца тэрмін з шырокім аб’ёмам, азначэнне паказвае на ўдакладняльную прымету, відавочнае адрозненне і г. д. [7, с. 81]: *гранічныя слупы – квартальныя слупы – лесасекавыя слупы – дыягнастычныя слупы; буйнамерная драўніна – балансавая драўніна – паліўная драўніна*.

Менш распаўсюджаная мадэль S*→A, галоўнае адрозненне якой ад пераходнай у тым, што атрыбутыўны элемент, выражаны прыметнікам, знаходзіцца ў постпазіцыі: *дуб скальны, піхта белая, бяроза карлікавая, вярба лапландская*. Найчасцей гэтая мадэль выкарыстоўваецца для ўтварэння найменняў відаў раслін.

Мадэль S*→P: двухкампанентныя атрыбутыўныя словазлучэнні, якія складаюцца з ядзернага кампанента, выражанага назоўнікам, і атрыбутыўнага элемента, выражанага дзеепрыметнікам; тып сувязі паміж кампанентамі – дыпасаванне. Залежны кампанент можа быць выражаны дзеепрыметнікам: *належнага стану проплага часу (вільготнасць нармалізаваная, вада дысты-*

ляваная, вочкі раскіданыя, штабель разрэджаны, трутавік лагіраваны); залежнага стану цяперашняга часу (*памер чакаемы*); незалежнага стану цяперашняга часу (*выпраменьванне іанізуючае, пласт выпадаючы, прамочванне пульсуючае, таполя дрыжачая*); незалежнага стану прошлага часу (*сучок заросшы, сучок загніўшы*). Зафіксаваныя выпадкі выкарыстання мадэлі $P \leftarrow S^*$, дзе атрыбутыўны элемент знаходзіцца ў прэпазіцыі: *спелае дрэва, змешаны дрэвастой, апалае лісце, закрытае балота, вытворны дрэвастой*.

Мадэль $S^* \rightarrow S_2$: двухкампанентныя атрыбутыўныя словазлучэнні, асноўным кампанентам якіх з'яўляецца назоўнік, залежным – назоўнік у родным склоне; тып сувязі паміж кампанентамі – кіраванне: *карона дрэва, месца нарыхтоўкі, хваробы лесу, высечкі асвятлення, катэгорыя лясоў, шыўкі кораня, аблісценне кроны, поўнадраўніннасць ствала*. Азначэнне, як правіла, указвае на відавое адрозненне: *валка лесу – валка дрэў; шкоднікі драўніны – шкоднікі лесу*.

У аналізуемай тэрміналогіі зафіксаваны менш прадуктыўныя мадэлі з залежнымі кампанентамі, выражанымі назоўнікамі ў форме іншых ускосных склonaў: Мадэль $S^* \rightarrow S_3$: *супраціўленне зносу, супраціўленне сціранню*, Мадэль $S^* \rightarrow S_3$: *карыстанне лесам, праціўленне вымочванню*. Акрамя таго, прадстаўлена сцэ маюць прыназоўнікавыя словазлучэнні: Мадэль $S^* \rightarrow$ *уздоўж/упоперак/шляхам/для* $\rightarrow S_2$: *напрамак уздоўж валокнаў, перарэзванне ўпоперак валокнаў, прамочванне шляхам прагрэву, прыстасаванне для выпрабавання*; Мадэль $S^* \rightarrow$ праз $\rightarrow S_4$: *прамочванне праз тарэц*; Мадэль $S^* \rightarrow$ з $\rightarrow S_3$: *вымярэнне з хібай, вымярэнне з дакладнасцю*; Мадэль $S^* \rightarrow$ па/пад/пры $\rightarrow S_6$: *прырост па вышыні, градацыя па даўжыні, прамочванне пад ціскам, мяжа пры расцягжэнні, мяжа пры сціску, мяжа пры сколванні*.

Двухкампанентныя тэрміны могуць перарастаць у шматкампанентныя. У аналізуемай галіне прадстаўлены тэрміны, якія складаюцца з трох самастойна аформленых лексем, звязаных паміж сабой спосабамі дапасавання, кіравання (з прыназоўнікам або без яго). Утвараюцца яны на аснове двухкампанентных тэрмінаў, да якіх далучаюцца азначальныя элементы. Вынікам гэтага з'яўляецца ўтварэнне больш дэталізаванага значэння для кадыфікацыі паняцця. Кампанентны склад трохлексемных тэрмінаў прадстаўлены некалькімі мадэлямі.

Мадэль $S^* \rightarrow [A_2 \leftarrow S_2]$: *высечкі галоўнага карыстання, участак ляснога фонду, насенняводства лясных раслін, дрэвы галоўнай пароды, клон плюсавых дрэў, анізатрапія пругкіх уласцівасцей*. Структурна словазлучэнні гэтай мадэлі складаюцца з дзвюх частак: першая – галоўны элемент (выражаны назоўнікам), які з'яўляецца сэнсавым ядром састаўнога тэрміна, другая – двухлексемны тэрмін (выражаны спалучэннем прыметніка і назоўніка). Другая частка (азначальная) выконвае ўдакладняльную функцыю для першай часткі.

Мадэль $S^* \rightarrow [S_2 \rightarrow S_2]$: *узрост высечак лесу, высечкі догляду лясоў, стымулятар выхаду жывіцы, вокны полагу дрэвастой, метады вывяснення вадкасці*. Азначаемы кампанент, выражаны назоўнікам, далучае да сябе

двухслоўны тэрмін (азначальны), прадстаўлены генітыўнымі субстантывамі. Склон апошніх абумоўлены залежнай пазіцыяй двухкампанентнай часткі ў адносінах да галоўнай: *метады (чаго?) [вывяснення вадкасцей]* і інш. Далучэнне названай часткі да азначаемага слова дадае новы аб'ём семантыкі і ўтварае трохлексемны тэрмін, які кадыфікуе новае паняцце. Галоўны кампанент дэфінуецца ўсім залежным тэрмінам-словазлучэннем, а не адной яго часткай. Гэта пацвярджаецца тым, што выпадзенне першага азначаючага слоўнага вядзе да парушэння агульнай семантыкі канструкцыі. Яно можа ўтвараць з азначаемым двухкампанентны тэрмін (*метады вывяснення*), але пры гэтым страчваецца канкрэтызаванае паняцце, прадстаўленае трохсаставным тэрмінам.

Мадэль $[S^* \rightarrow A] \rightarrow A$ (*афарбоўка забалонная грыбная, пляма абалонная каляровая, гніль белая валакністая*) і Мадэль $A \leftarrow [A \leftarrow S^*]$ (*пастаянныя лясныя участкі, лясныя генетычныя рэзерваты*). Дадзеныя мадэлі ў адносінах да азначаемага назоўніка (галоўнага кампанента) змяшчаюць у сабе першы і другі азначальныя элементы. Першы кампанент знаходзіцца непасрэдна перад назоўнікам і ўтварае з ім двухлексемны тэрмін, а другі – перад першым. Другі азначальны кампанент канкрэтызуе не толькі галоўнае слоўнае ў словазлучэнні, але і ўсю двухлексемную канструкцыю.

Мадэль $A \leftarrow [S^* \rightarrow S_2]$: *вільготны спосаб захоўвання, галоўнае карыстанне лесам, натуральнае аднаўленне лясоў, асяроддзеўтваральная функцыя лясоў*. Азначаемы (галоўны) элемент словазлучэння ў аднолькавай ступені сінтаксічна звязаны з азначальнымі кампанентамі. Але семантычным цэнтрам (ядром) тут выступае не адно галоўнае слова, а двухлексемны тэрмін. Далучэнне да двухкампанентнага тэрміна азначальнага элемента, выражанага прыметнікам, утварае новае паняцце, якое рэалізуецца ў трохкампанентным тэрміне.

Мадэль $S^* \rightarrow [Adv \rightarrow A]$: азначаемы кампанент, выражаны назоўнікам, далучае да сябе двухслоўны тэрмін (азначальны), прадстаўлены спалучэннем прыметніка (дзеепрыметніка) і прыслоўя: *драўніна абсалютна сухая, драўніна пакаёва сухая, драўніна наветрана сухая, сучок часткова зжыўлены*.

Мадэль $S^* \rightarrow [P \rightarrow S_2]$: азначаемы кампанент, выражаны назоўнікам, далучае да сябе азначальны элемент, прадстаўлены дзеепрыметным зваротам: *землі, пакрытыя лясамі; землі, не пакрытыя лясамі*.

Мадэль $S^* \rightarrow [V \rightarrow A_4]$: азначаемы кампанент, выражаны назоўнікам, далучае да сябе двухслоўны тэрмін (азначальны), прадстаўлены спалучэннем інфінітыва і назоўніка ў форме вінавальнага склону: *здолынаць утрымліваць ціжкі, здолынаць утрымліваць шрубамі*.

У сучаснай тэрміналогіі лесаводства зафіксаваны тэрміны і з большай колькасцю кампанентаў: *рацыянальнае выкарыстанне лясных рэсурсаў, грамадзянства гаспадары хвароб лесу, рэканструкцыя малакаштоўных лясных насаджэнняў, высечкі фарміравання лясных насаджэнняў, навагоднія дрэвы хвойных парод, асаблівы рэжым вядзення лясной гаспадаркі*. Па назіраннях вучоных, з'яўленне шматслоўных тэрміналагічных спалучэнняў –

патрабаванне часу, “бо няўхільнае паглыбленне ведаў чалавецтва аб раней адкрытых предметах і з’явах прымушае даследчыкаў дадаваць усё большую колькасць атрыбутаў да вядомых тэрмінаў” [1, с. 5].

Такім чынам, на сучасным этапе аснову лексічнай лексікі складаюць састаўныя тэрміны. Сярод іх найбольшай прадуктыўнасцю характарызуюцца двухлексемныя словазлучэнні з назоўнікам у якасці галоўнага кампанента, бо яны найбольш поўна адпавядаюць патрабаванням аптымальнай даўжыні тэрміна і сэнсавай кампактнасці выказвання.

ЛІТАРАТУРА

1. *Авербух, К. Я.* Стандартизация терминологии: Некоторые итоги и перспективы : к 50-летию деятельности по стандартизации терминологии / К. Я. Авербух // Научно-техническая информация. Сер. 1. – 1985. – № 3. – С. 1–8.
2. *Акимов, О. В.* Термин как единица терминологического поля и профессионального дискурса в разнотипных языках : на материале терминологии макрополя «Радиообмен гражданской авиации» в русском и английском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. В. Якимов. – Казань, 2004. – 20 с.
3. *Головин, Б. Н.* Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин. – М. : Высш. шк., 1987. – 103 с.
4. *Даниленко, В. П.* Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 248 с.
5. *Дзятко, Д. В.* Беларуская матэматычная тэрміналогія: станаўленне, структура, функцыянаванне / Д. В. Дзятко. – Мінск : БДПУ, 2009. – 192 с.
6. *Казарина, С. Г.* О преимуществах глагольного слова как специальной номинации (на примере терминологии медицины) / С. Г. Казарина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2018. – N 12(90). – Ч. 1. – С. 122–126.
7. *Квитко, И. С.* Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища шк., 1976. – 126 с.

УДК 821.161.3-1

Л. М. Мазуркевіч (Мазыр)

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ГРУПА ЛЮКСОНІМАЎ У БЕЛАРУСКІХ ЗАМОВАХ

Сярод фальклорных жанраў замовы займаюць адметнае месца, паколькі дзякуючы сваёй практычнай накіраванасці яны цесна звязаны са звычаямі і традыцыямі беларусаў, бо адпостроўваюць калектыўную свядомасць і ментальнасць беларускага народа і з’яўляюцца своеасаблівымі фальклорнымі тэкстамі, якія маюць магічную сілу, здольную выклікаць жадаемы стан.

У акрэсленым жанры, які і да нашага часу змог данесці веру ў чароўную сілу слова, прасочваецца яднанне народнага быту з міфалагічнымі ўяўленнямі. Вера ў магічную сілу слова адлюстравалася і ва ўнутранай форме народных назваў жанру. У народзе замовы называюць загаворамі, нагаворамі, шэптамі [1, с. 108]. Усе гэтыя найменні сінанімічныя паміж сабой. Агульным для іх семантыкі з’яўляецца той факт, што замоўныя словы прызначаны не толькі ўздзейнічаць на каго-небудзь ці што-небудзь словам, але і павінны вымаўляцца так, каб іх ніхто не чуў, і толькі шэптам, прытым без перадыху. Акрамя таго, у народнай лекавай традыцыі строга рэгламентавалася бытаванне замоў: іх можна было выконваць толькі ў пэўныя часы, у пэўныя месцы, сам-насам або перад аб’ектам уздзеяння.

Паколькі замова – гэта жанр з сюжэтным элементам, у ёй прасочваецца пэўнае дакладнае структуры пабудовы – кампазіцыі. Структуру замовы складаюць: 1) уводзіны, у якіх звычайна заключана кароценькая малітва, што ўнікла пад уплывам хрысціянства (“Святы Божа”, “Блаславі, святая Марыя” і інш.); 2) зачын, у якім у традыцыйнай формуле – апавяданне пра дзеянне таго, хто загаворвае (“Я, раб Божы, устану раненька...”); 3) галоўная, апавядальная частка – зварот-просьба да сіл прыроды дапамагчы, пазбавіцца ад хваробы; 4) закрэпка, якая пацвярджае тое, аб чым гаварылася ў замове: сказанае ўжываецца абавязковым і безумоўным (“Слова маё моцнае...”); 5) зааміненне (“Амінь”) – стэрэатыпная канцоўка з хрысціянскай малітвы [1, с. 114].

У беларускай фалькларыстыцы прынята дзяліць замовы на чатыры асноўныя групы: 1) замовы гаспадарчага прызначэння; 2) замовы ад розных хвароб; 3) замовы, звязаныя з сямейнымі адносінамі і прыватным бытам; 4) замовы, звязаныя з грамадскімі адносінамі. Больш за ўсё створана народамі замоў ад хвароб [1, с. 112]. Усе замоўныя тэксты вылучаных груп яднае пэўнае спецыфічнае моўнае сродкаў. Некаторыя ўжыванні ўжываюць сабой агульнафальклорныя клішэ. Эпітэты, сімвалы, параўнанні, уасабленні – важнейшыя элементы ў структуры замоў. Іх устойлівасць звязана з народнымі ўяўленнямі аб тым, што змена ці страта тэкставых элементаў замоў прыводзіць да аслаблення ці абсалютнага знікнення іх дзеючай (гасючай) сілы.

Найбольш пашыраным тропам у тэкстах замоў выступае эпітэт, які дапамагае дапоўніць мастацкую характарыстыку каго-ці чаго-небудзь. Гэты троп ацэньвае, характарызуе, індывідуалізуе прадмет ці з’яву, выдзяляе адметныя прыкметы, удзельнічае ў стварэнні мастацкага вобраза, надае тэксту экспрэсіўную танальнасць. Варта адзначыць, што часцей за ўсё ў народных замовах ужываюцца менавіта “каляровыя” эпітэты, якія набываюць пэўнае значэнне ў спалучэннях з назоўнікамі. З даўніх часоў колеравая палітра пэўным чынам уплывала на свядомасць нашых продкаў і знаходзіла адлюстраванне ў фальклорных тэкстах, у тым ліку і ў тэкстах беларускіх замоў, дзе словы-колераабазначэнні становіліся своеасаблівымі сімваламі.

Для наймення лексікі са значэннем колеру ў мовазнаўстве ўжываюцца тэрміны *колераабазначэнне*, *колеравыя словы*, *каларатыў*, а для абазначэння